

BATILI VE DOĞULU TÜRKÖLOGLARIN TÜRK DİLLERİNİ FONETİK VE MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE SINIFLANDIRILMASI

Canseyit TÜYMEBAYEV*

Özet: Dünya haritasına bakıldığında Türk dilleri Doğu Avrupa'dan Bering Boğazı'na kadar olan büyük bir coğrafyada 250 milyonu aşkın bir kitle tarafından konuşulmaktadır. Türk yazı dilleri ve lehçeleri, genetik, coğrafi, etnik ve tipolojik bir dizi ölçüt ve sınıflandırma girişimiyle Avrasya coğrafyasında geniş bir alana yayılmıştır. Tarih boyunca ve günümüzde Türk dilleri kendi içinde Türkologların kendi bakış açılarından yola çıkarak sınıflandırmaya çalışılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Moldova (Gagavuzlar), Türkmenistan'da konuşulan Türk dilleri Oğuz grubunu oluşturur. Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya'nın Tataristan, Başkurdistan, Altay, Hakasya, Dağıstan, Karaçay-Çerkes, Kabartay-Balkar ve benzeri birçok bölgesinde konuşulan Türk dilleri Kıpçak grubunu oluşturur. Özbekistan ve Çin'in Doğu Türkistan bölgesinde konuşulan Türk dilleri ise Karluk grubunu oluşturur. Türk dili ve tarihinin bilinen edebi özelliği olan ilk ve en eski belgeleri olan Göktürk Yazıtları (Orhun Abideleri) (MS 720-735 yılları) ile köklerine ulaştığımız Türk dilleri Batılı ve Doğulu Türkologların yaptıkları değerli çalışmalar sayesinde dünya bilim birikiminin içinde kendisine çok değerli bir alan edinmiş ve yapılmakta olan bilimsel çalışmalar ile birlikte önemini artırmaya devam etmektedir. Göktürk Yazıtları ile tarih sahnesinde başlangıç yapan, Kaşgarlı Mahmut'un Divan ı Lügat ı Türk eseri ile yerini sağlamlaştıran Türk dili, W. Radloff'un Türkoloji bilim dallını kurulmasına temeller oluşturan çalışmaları ile ününü artırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dilleri, Ağja, Morfem, Eski Türk Yazıtları.

Classification of Turkic Languages by Western and Eastern Turkologists According to Their Phonetic and Morphological Features

Abstract: Looking at the world map, Turkic languages are spoken by more than 250 million people in a large geography from Eastern Europe to the Bering Strait. Turkic written languages and dialects are spread over a wide area in Eurasia with a series of genetic, geographical, ethnic and typological criteria and classification attempts. Throughout history and today, Turkic languages have been attempted to be categorised by Turkologists based on their own perspectives. Turkic languages spoken in Turkey, Azerbaijan, Moldova (Gagauz) and Turkmenistan constitute the Oghuz group. Turkic languages spoken in Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tatarstan, Bashkortostan, Altai, Khakasia, Dagestan, Karachay-Cherkessia, Kabartay-Balkaria and many other regions of Russia constitute the Kipchak group. The Turkic languages spoken in Uzbekistan and the East Turkistan region of China constitute the Karluk group. Turkish languages, the roots of which we have reached with the Gokturk Inscriptions (Orkhun Monuments) (720-735 AD), which are the first and oldest known literary documents of Turkish language and history, have gained a very valuable area in the world science accumulation thanks to the valuable studies of Western and Eastern Turkologists and continue to increase their importance with the scientific studies being carried out. The Turkish language, which started on the stage of history with the Göktürk Inscriptions and strengthened its place with the work of Kashgarlı Mahmut's Divan ı Lügat ı Türk, has increased its fame with the works of W. Radloff, which laid the foundations for the establishment of the branch of Turcology.

Keywords: Turkic Languages, Dialect, Morpheme, Old Turkic Inscriptions.

Giriş

Aynı kökten türeyen Türk halkları uzun yıllar devam eden tarihî gelişmeye bağlı olarak çeşitli dilsel durumu yaşamışlardır. İletişim süreçlerinin siyasi ve sosyal şartları ile kültürel etkenler, etnik süreçlerin sonuçları her etnik topluluğa özgü millî ve kültürel dünya görüşünü ve o etnik topluluk dilinin kendine özgü özelliklerini meydana getirmiştir. Türk dilleri, gelişme sırasında farklı dillerle etkileşimde bulunup kelime hazinesini yabancı unsurlarla yenileyerek hep zenginleştirmiştir. Bu durum, Türk dilleri arasında tüm düzeylerde farklılıkların artmasına neden olmuştur. Akraba diller arasındaki farklılıklar arttıkça onların akrabalık derecesini belirlemek zorlaşır. Ayrıca kendine özgü özellikleri oluşmuş akraba dillerin birbiriyle tekrar iletişime girmesi de dilin gelişmesine neden olur. Bu durum da aynı şekilde dillerin akrabalık derecesini tespit etmeyi zorlaştırır. Akraba diller arasındaki akrabalık ilişkileri netleştirmek ise dil tarihini, fonolojik sistemin, morfolojik ve sentaktik

* Prof. Dr., Tüymebayev Canseyit Kanseyitoviç - Filoloji Bilimleri Doktoru, Profesör, Rektör, Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Almatı, Kazakistan, turkology.ri@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5495-1686>

yapının gelişme kurallarını belirlemede büyük öneme sahiptir. Akraba dillerin yakınlık derecesini belirlemek için öncelikle her dilin oluşma devrelerini tespit etmek gerekmektedir.

Kaşgarlı Mahmut'un Tasnifi. Türk dillerine ilk sınıflandırmayı yapan XI. yüzyılda yaşam süren büyük bilgin Kaşgarlı Mahmut olmuştur. Kaşgarlı Mahmut, Türk dillerini fonetik ve morfolojik özelliklerine göre iki gruba ayırır: Kaşgar'dan yukarı Çin'e kadarki bölgeyi mesken tutan tayfaların dili ve Rum ülkesine kadar olan bölgeyi mesken tutan tayfaların dili (Kaşgarlı, 1960: 58). Kaşgarlı ayrıca, Türk dillerinin farklı yapıdaki dillerle ilişkisi, ilişki sonucunda Türk diline giren yabancı unsurlar üzerinde durup Türk dillerini arı diller ve karışık diller şeklinde değerlendirir.

Türk dillerini “halis dil” ve “karışık dil” şeklinde değerlendirmeye XIII. yy.'da kaleme alınmış “*Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* (Türkçe-Arapça-Moğolca-Farsça Sözlük)” adlı eserde de rastlanır. Eserin ilk bölümünde Türkçe-Arapça sözlükte yer alan kelimelerin Türk dillerinin hangi diyalektine ait olduğu gösterilir. Türkmen dili “karışmış dil, Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerin çok bulunduğu dil” diye tanımlanırken, Türk-Kıpçak dili Türklerin ana edebî dili olarak değerlendirilir ve “arı Türk dili” diye tanımlanır.

Türk halklarının dilini araştırma konusuna daha çok önem verilmekle birlikte Türkoloji alanı ayrı bilim alanı olmaya başladıktan sonra Türk dillerini sınıflandırma meselesine de önem verilmeye başlamıştır. Türk dillerini sınıflandırma ile ilk yıllarda İ.İ. İlminskiy, İ.N. Berezin, N.A. Aristov, N.F. Katanov, W. Radloff, F.Ye. Korş vb., Sovyet döneminde A.N. Samoyloviç, V.A. Bogoroditskiy, İ.A. Batmanov, A.N. Kononov, N.A. Baskakov, S.Ye. Malov, R.G. Ahmetyanov vb., yabancı araştırmacılardan A. Balbi, A. Remusat, A. Palmblad, A. Vamberi, G. Ramstedt, M. Räsänen, J. Benzing, L. Ligeti, K. H. Menges, T. Tekin gibi bilim adamları uğraşmıştır.

A. Remusat'ın Tasnifi. XIX. yy.'da Türk dillerine ilk jeneolojik sınıflandırma yapma teşebbüsünde bulunan bilim adamlarından biri A. Remusat'tır (1820). Türk dillerini *Yakut grubu*, *Uygur grubu*, *Nogay grubu*, *Kırgız grubu*, *Türk grubu* olmak üzere beş grupta inceleyen bilim adamı, sınıflandırmayı yaparken Yakut, Uygur, Çağatay, Türkmen, Tatar dillerindeki ortak kelimelerin yapısal değişikliklerini temel olarak alır (Remusat, 1820.). Araştırmacı, Türk dillerini sınıflandırırken Türk halklarının coğrafi dağılım bölgeleri, gelenek ve görenekleri ile ilgili ek malzemeler de sunar. Bahis konusu sınıflandırma Türk dillerini her ne kadar tam kapsamasa da Türk dillerini sınıflandırmanın kuramsal ve yöntem bilimsel ilkelerinin temelini atmada önemli çalışma olmuştur.

W. Radloff'un Tasnifi. Türk dilleri olabildiğince tam kapsanan tasnif, 1882 yılında W. Radloff tarafından yapılan tasniftir. W. Radloff, Türk dillerini fonetik özellikleri temelinde dört gruba ayırır: *Doğu grubu* (Sibiry dilleri), *Batı grubu* (Kazak, Kırgız, Başkurt, Batı Sibiry, Volga Tatarlarının dili); *Orta Asya grubu* (Özbek, Uygur); *Güney grubu* (Türkmen, Azerbaycan, Kırım Tatarları ağızları). W. Radloff, Yakut dilini diğer Sibiry Türkleri dilinden ayrı ele alır.

Bilim adamı, söz konusu tasnifini Türk dillerindeki $b \approx p$, $\check{s} \approx \check{z}$, $t \approx d$, $q \approx \gamma$, $k \approx g$, $d\check{z} \approx d$, $\check{c} \approx \check{s}$, $\check{c} \approx ts$, $\ddot{o} \approx \ddot{u}$, $o \approx u$ ses değişimlerine, diğer fonetik kurallara dayanarak yapar. W. Radloff sınıflandırmasına göre Doğu grubunun ana özellikleri şunlardır: o sesi yalnız ilk hecede bulunur; $\ddot{o}$ sesinin kendinden sonraki ünlülere etkisi kuvvetlidir; ij , i sesleri kullanılır; söz başında ötümsüz ünsüzler kullanılır ($b \approx p$); kök kelimenin sonundaki $\check{s}$, t seslerinden sonra ünlü ile başlayan ek geldiğinde $\check{s}$ sesi $\check{z}$ sesine, t sesi d sesine dönüşür; kelime sonundaki p , q , k seslerinden sonra ünlü ile başlayan ek geldiğinde söz konusu sesler yumuşayarak p sesi b sesine, q sesi γ sesine, k sesi g sesine dönüşür; l sesinin hem art, hem ön biçimleri bulunur; kelime bünyesindeki geniz ünsüzlerinin b sesine etkisi kuvvetli olur. Batı grubunun ortak özellikleri şöyledir: kelime başındaki γ , g , d seslerinin yerine sert q , k , t sesleri kullanılır; söz başında genelde p sesinin yerine yumuşak b sesi kullanılır; kelime sonundaki ötümsüz ünsüzler ünlü ile başlayan ek geldiğinde yumuşar; kelime sonundaki sert t sesi ünsüzden önce

sertliğini korur; *l* sesinin ön veya art biçimlerinin kullanılması kelime bünyesindeki ünlülerin ön veya art olmasına bağlıdır; *s, z, š* sesleri kelimenin hem başında, hem ortasında, hem de sonunda kullanılır; grup içinde $s \approx š, \check{s} \approx š, \check{c} \approx ts$ ses denklikleri ile ünlüler sisteminde $e \approx ij, \check{o} \approx ü, o \approx u$ ses denklikleri vardır. Orta Asya grubunun ortak özellikleri ise şunlardır: tek bir *i* sesi mevcuttur; *o, ö* sesleri tek heceli kelimelerin bünyesinde sık kullanılır; söz sonunda ötümsüz ünsüzler de kullanılır. Kelime sonundaki *-iy, -ig* biçimleri *-iq, -ik, -ijq -ijk* biçimlerine geçer; fiil kökü sonundaki *q, p* ötümsüzleri, ünlü öncesi de bu niteliğini korur; tek bir ön *l* sesi bulunur. Güney grubunun ortak özellikleri de şunlardır: Eklerdeki düz ünlüler yuvarlak ünlülere dönüşür; ünlü uyumuna tam uyulmaz. Kelimenin ilk hecesinde *o, ö* ünlüleri kullanılır; *d, g* sesleri söz başında sık kullanılır; kelime sonundaki *č, t* sesleri kendinden sonraki ünlülerin etkisi ile *žd, d* seslerine dönüşür; yabancı kökenli kelime çok bulunur (Radloff, 1882).

F. Korş'un Tasnifi. Türkolojide önemli yere sahip olan sınıflandırmalardan biri F.Korş'un tasnifidir (Korş, 1910: 76.). Bahse konu tasnifi ilk tasniften farklı kılan sınıflandırma yapılırken sadece fonetik özelliklerin değil, ortak söz varlığının morfolojik yapısına da dikkat edilmiş olmasıdır. Bilim adamı, $\gamma \approx w$ denkliğini; γ, g seslerinin söz sonunda veya ortasında düşmesini; *-r* sıfat-fiil şeklinin kullanılıp kullanılmadığını; şimdiki zaman biçiminin *-a, -e, -ij* zarf-fiili + süreklilik fiilleri şeklinde kurulmasını esasa alarak Türk dillerini dört grupta inceler: 1. *Kuzey grubu* (Altay, Kırgız, Karaçay, Kazak, Nogay, Tatar, Başkurt vb.); 2. *Batı grubu* (Türk, Azerbaycan, Gagauz, Türkmen vb.); 3. *Doğu grubu* (Orhun abidelerinin dili, Eski Uygur, Çağatay, Polovets, Karagas vb.); 4. *Karışık grup* (Yakut, Çuvaş vb.). Kuzey grubunun ana özellikleri: Kelime sonundaki γ sesi *w* sesine veya uzun ünlüye dönüşür; kelime içinde γ sesi korunur, şimdiki zaman, *-a, -e, -ij* zarf-fiili + süreklilik fiilleri ile kurulur. Batı grubunun ortak özellikleri: Ek morfemin başında γ sesi düşer; iki heceli kelimelerin sonunda, dar ünlüden sonra kullanılan γ sesi düşer; kök morfem sonunda γ sesi korunur, şimdiki zaman biçimi *-r* sıfat-fiili ile şekillenir. Doğu grubuna özgü ortak özellikler: kök söz sonunda γ sesi korunur; ek morfemin başına γ sesi korunur, γ sesi dar ünlüden sonra korunur; şimdiki zaman biçimi *-r* sıfat-fiili ile şekillenir.

A.N. Samoyloviç'in Tasnifi. A.N. Samoyloviç'in 1922 yılında yaptığı sınıflandırmada (Samoyloviç, 1922.) Türk dillerinin fonetik, morfolojik özellikleri daha geniş yer tutmuştur. Türk dillerini altı grupta değerlendiren bilim adamı esas kriter olarak *ajaq, bol, qalyan, sari, taw, toiž* sözcüklerinin fonetik ve morfolojik değişmelerini almıştır: 1. *r-* veya Bulgar, Çuvaş grubu (Eski Bulgar dili, Çuvaş dili): *ura, pul, taw/tuw, qalan, sari, toxar*; 2. *d-Uygur* veya Kuzeydoğu dilleri: *toquz, pol, tay, sariy, qalyan*. *Ajaq* sözcüğünün değişik şekillerine göre bu grup üç bölüme ayrılır: *d bölümü* (Orhun-Yenisey yazıtları dili, Eski Uygur dili, Tuva, Tofa, Salar dilleri): *adaq* “ayak”; *t bölümü* (Yakut dili): *ataq* “ayak”; *z bölümü* (Sarı Uygur, Şor, Hakas dilleri): *azaq* “ayak”; 3. *Taw grubu* veya Kıpçak, Kuzeybatı grubu: *toyz, ajaq, bul/bol, taw, sari, qalyan*. Bu grup, Moğol istilasından önceki diller (Altay, Kırgız, Teleüt, Kumuk, Karaçay-Balkar, Tatar, Başkurt), Moğol istilasından sonraki diller (Kazak, Nogay) olmak üzere iki bölüme ayrılır; 4. *tayliq* veya Çağatay veya Güneydoğu grubu (Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin dili): *toquz, ajaq, tay, qalyan, sariq, bol*; 5. *tayli*, Kıpçak-Türkmen veya Orta grup (Harezmi Özbeklerinin dili): *ajaq, doquz, tay, qalyan, sari, bol*; 6. *ol- grubu*, Türkmen veya Güneybatı grubu (Azerbaycan, Türkmen, Türk, Gagauz dilleri): *ajaq, doquz, ol, day, sari, qalan*.

V.A. Bogoroditskiy'nin Tasnifi. Türk dillerini sınıflandırma konusuna değerli katkı sağlayan bilim adamları arasında V. A. Bogoroditskiy de (Bogoroditskiy, 1953: 10-16) yer alır (1933). V.A. Bogoroditskiy'nin, fonetik özelliklerin yanı sıra coğrafi ve bölgesel hususları da göz önünde bulundurmak suretiyle yaptığı sınıflandırmada Türk dilleri yedi grupta toplanmıştır: *Kuzeybatı grubu* (Yakut, Tuva, Karagas dilleri); *Hakas grubu* (Hakas dili); *Altay grubu* (Altay dili); *Batı Sibiry grubu* (Çulım, Baraba, Tobol, Tümen Tatarları

dilleri); *Volga-Ural grubu* (Volga ve Ural Tatarları ile Başkurtları dilleri; *Orta Asya grubu* (Kazak, Karakalpak, Kırgız, Uygur, Özbek dilleri); *Güneybatı grubu* (Azerbaycan, Türk, Türkmen dilleri). Söz konusu tasnifte Türk dillerinin tarihî gelişme seyri dikkate alınmamış, daha ziyade Türk dillerinin coğrafi ve bölgesel özelliklerine öncelik verilmiştir. V.A. Bogoroditskiy'nin tasnifinde Orta Asya grubunu tespit etmede ana fonetik özellik olarak $\check{s} \approx s$, $\check{c} \approx \check{s}$, $j \approx \check{z}$ denklikleri temel olarak alınmıştır.

S.Ye. Malov'un Tasnifi. Türk dillerini tarihî açıdan, ortaya çıkış devirlerine göre sınıflandıran bilim adamı S.Ye. Malov, eski özellik olarak *rt*, *lt*, *nt* ses dizilerinin kök ve ek morfem sınırlarında kullanılışını (*altı* “aldı”, *kelti* “geldi”, *barti* “gitti”, *anta* “onda” vb.), Eski Türk yazıtlarında sık kullanılan γ/g ünsüzlerinin korunmasını (*tay* “dağ”, *sariy* “sarı” vb.) gösterir (Malov, 1951: 5-7; 1952: 192.). Bilim adamı, kaydettiği özelliklerin korunma düzeyine göre Türk dillerini dört gruba ayırır: 1. En eski Türk dilleri: Bulgar, Sarı Uygur, Çuvaş, Yakut dilleri; 2. Eski Türk dilleri: Oğuz (Runik harfli eski Türk yazıtları dili), Tofalar, Tuva, Eski Uygur (Eski Uygur yazıtları dili), Hakas, Şor dilleri; 3. Yeni Türk dilleri: Azerbaycan, Gagauz, Kumandı, Kıpçak, Peçenek, Polovets, Salar, Türk, Türkmen, Doğu Türkistan Uygurları dilleri, Özbek, Çağatay, Çulım dilleri; 4. En yeni Türk dilleri: Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kırgız, Kumuk, Oyrat, Nogay, Tatar, Çuvaş, Yakut dilleri.

Çağdaş Türk dillerinin tümünün kökü Ana Türkçeye dayandığından her dil söz varlığı geniş olarak, edebî dil ile diyalektik özellikler arasına sınır koymadan, deyim ve atasözlerini, folklor ürünlerini tamamen kapsayacak şekilde ele alındığında söz konusu dillerden eski belirtilerin izleri fark edilir, ayrıca daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan yeni belirtiler de göze çarpar. Bundan dolayı dillerinin tarihî-kronolojik tasnifi ile ilgili herkesçe desteklenen bir görüş oluşmamıştır. Son tasnifte Kazak dilinin de dâhil olduğu Kıpçak kolundaki diller ancak XIV, XV. yüzyıllarda ortaya çıkan en genç diller olarak belirtilmiştir. Bilim adamının Kazak dilini en genç diller arasına almasındaki esas ölçüt, sert seslerin yumuşak seslere dönüşmesi (*altı* $\approx$ *aldı*, *berti* $\approx$ *berdi* vb.), arka damak ve orta damak sesleri olan γ/g seslerinin *w*, *j* ön damak seslerine dönüşmesi veya düşmesi (*tay* $\approx$ *taw*, *kiçig* $\approx$ *kişi* vb.) kurallarıdır. S.Ye. Malov, bu fikrini ilk defa 1941 yılında “Yakutskiy yazık i yego otnoşeniye k drugim tyurkskim yazıkam (Yakut Dili ve Onun Diğer Türk Dilleriyle İlişkisi” adlı bildirisinde belirtmiştir. Eski Türk yazıtları metinlerinde sık geçen ve söz içinde veya sonunda kullanılan γ/g ünsüzlerinin çağdaş dillerde muhafaza edilmesinin eski özellik olduğu fikri başka dil çalışmalarında da sıkça dile getirilmiştir (Dmitriyev, 1955: 286). Bahse konu iki olayın da Kazak dili için geçerli olduğu malumdur.

Eski Türk yazıtları metinlerindeki kelime içi veya kelime sonu γ/g seslerinin çağdaş Kazak dilinde genelde *w* sesi ile karşılandığı bilinir: *day* $\approx$ *taw*, *tuy* $\approx$ *tuw*, *bayır* $\approx$ *bawır*; bazı sözcüklerde ise *j* sesine dönüşür: *sıyır* $\approx$ *sijir*, *tügme* $\approx$ *tüjme*; bazı durumlarda da tamamen düşer: *uliy* $\approx$ *ulı*; kimi sözcüklerde ise sertleşip *q/k* seslerine dönüşür: *joy* $\approx$ *zoq*, *tüg* $\approx$ *tük* vb. Çağdaş Kazak dilinde söz sonunda kullanılan *q/k* ünsüzlerinin Eski Türkçedeki γ/g yumuşak seslerinin sert versiyonu olduğu fikri oluşmuştur. Yine de pek çok araştırmacıya göre Türk dilleri gelişmesinin eski devrinde ötümsüz ünsüzler kelimenin hem başında hem de sonunda bulunmuştur. A.M. Şerbak da Türk dillerinde söz sonunda ötümlü ünsüzlere nazaran ötümsüz ünsüzlere daha sık rastlandığına dayanarak eski dönemlerde kelimelerin tümünün ötümsüz ünsüzlerle bittiği görüşünü ileri sürer ve bir yumuşak, bir ötümsüz ünsüzden oluşan ses gruplarındaki ötümlü ünsüzlerin ötümsüz ünsüzlerden geldiğini belirtir (Şerbak, 1971: 95-97). Öyleyse söz konusu kurama göre Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerine ait metinlerdeki kelime sonu γ ve *g* seslerini sonradan ortaya çıkmış ses olayı olarak kabul etmemiz gerekmektedir. Kazak dilindeki ünsüz γ/g , *q/k* seslerinin değişimi hakkında A. Aygabilov, “Dilimizde γ/g , *q/k* seslerinin değişmesi konusunu özetleyecek olursak ilk dönemlerde bu fonemlerin sert telaffuz edildiğini, daha sonraları yumuşama süreci neticesinde γ/g , seslerinin morfonolojik olay olarak ortaya çıktığını

söylememiz mümkündür. Bu yüzden γ/g sesi olayı ister ünlü sesle ister akıcı ünsüz sesle ilgili olsun, belirli bir fonetik kural çerçevesinde açıklanamayan, tam olarak söyleyeceksek boğumlama sınırı, imkânı gibi ölçülere sığmayan konuşma alışkanlığı sonucu ortaya çıkmış bir olay olmalıdır” görüşünde bulunur (Şerbak, 1971: 95-97).

Tarihî ses değişimleri $\gamma/g \approx w$, $\gamma/g \approx j$ denkliklerinin de, γ/g sesi düşmesinin de Kazak dilini tamamen kapsamayan kurallar olduğunu dil örneklerinden anlamak mümkündür. Orhun-Yenisey yazıtlarında “*Dîvânü Lugâti't-Türk*”, “*Atebetü'l Hakayık*” vb. Orta Türkçe dönemine ait eserlerde sık sık geçen *ulîğ*, *kiçig* sözcükleri “*Uliğ bolsañ, kişik bol* (Büyük isen küçük (mütevazı) ol)”, “*Qostîñ kişigi bolıanşa, ijtîñ küşigi bol* (Evin küçüğü olacağına köpeğin yavrusu ol)” denen atasözlerinde korunmuştur. *Uliğ* sözcüğü edebî dilde ayrı kelime olarak da kullanılır. Kazakçada geniş olarak kullanılan bazı türemiş fiillerin bünyesinde de eski izler korunmuştur, örneğin: *quttî* “kutlu” → *quttîqtaw* “kutlamak”, *sarî* “sarı” → *saryajuw* “sararmak”, *ulî* “büyük” → *ulyajuw* “büyümek”, *torî* “doru; esmer” → *torîyuw* “ümitsizliğe düşmek” vb. Bir de Eski Türkçe *ölig* sözcüğünün hem eski, hem de yeni biçimi kullanılır (*öli* “ölü, ölmüş”, *ölik* “ceset, naaş”) ve bu sözcükler anlam açısından çeşitlilik kazanmıştır. En eski ve yeni diller sırasında yer alan Çuvaş dilinde de γ/g seslerinin düşmesine sık rastlanır: *ura* ≈ *ajaq* “ayak, bacak”, *uša* ≈ *aşiq* “açık”, *ata* ≈ *etik* “çizme”, *pula* ≈ *balîq* “balık”, *küre* ≈ *qujriq* “kuyruk”, *sixa* ≈ *sayaq* “[boyun, boğaz kısmı](#)”; *nehir ağzı*, *çere* ≈ *žürek* “kalp”, *çerne* ≈ *tırnaq* “tırnak”, *taja* ≈ *tajaq* “sopa” vb. sıralanan örneklerden B. Serebrennikov’un “Eski dillerden sayılan Çuvaş ve Yakut dillerinde sayı bakımından arkaizme nazaran daha sonraki dönemlere ait değişimler daha fazladır” (Serebrennikov, 1974: 39) görüşünde haklı olduğunu anlaşılır. $\gamma/g \approx j$ denkliği aslında Kıpçak kolundaki dillere özgü bir özellik olsa da söz konusu denklik, Kazak dilinden önce ortaya çıkan dillerden olan Azerbaycan dili diyalektlerinde (*üzüj* ≈ *žüzik* “yüzük”, *küräj* ≈ *kürek*), Özbek dili diyalektlerinde (*bülej* ≈ *bilew* “eğe, bileği taşı”, *teraj* ≈ *terek* “kavak ağacı”), Uygur dilinde (*üçaj* ≈ *išek* “bağırsak”, *kösaj* ≈ *kösew* “maşa, köşegi”) de görülür.

Eski Türkçe özelliklerin (γ/g , q/k) Kazak dilindeki pek çok sözcükte korunmasına dayanan S. İsayev, “Bunun gibi dilsel olguların diğer Türk dillerinin daha sonraki dönemlerdeki etkisi olduğunu söylemek için hiçbir gerekçe yoktur” (İsayev, 1989: 55) fikrini belirtir. Eski Türkçe γ/g seslerinin Kazak dilinde *w*, *j* seslerine değişmesi veya düşmesi söz varlığını tamamen kapsamayıp pek çok sözcükte sert *q*, *k* şeklinde, ünlüler arasında ise *γ*, *g* biçiminde korunması, bazı durumlarda eski biçim ile yeni biçimin paralel kullanılması Kazak dilinin en yeni diller arasına dâhil edilemeyeceğinin bir göstergesidir. Aynı zamanda Kazak dilinin eski özellikleri bolca koruduğunu göstermektedir. Kazak dili de diğer akraba Türk dilleri gibi Altay, Hun, Eski Türk dönemlerinde temeli atılıp birkaç tayfa birliklerinin dilsel geleneklerinin birleşmesinden ortaya çıkan ve temel söz varlığında Ana Türkçe, Eski Türkçe unsurları bolca korumakla birlikte yeni özelliklere sahip olan dillerden biridir.

Çağdaş Türk halklarının ayrı ayrı halkları oluşturmaları onların dillerinin epey düzene girmesinde etkili olmasına rağmen dilin temelinin derinden başladığını ispatlayan dil kaynakları, Türk dillerinin tarihî-kronolojik sınıflandırmasının basmakalıplığa dayandığını, Türk dillerindeki en yeni dilleri belirleme ölçütlerden biri olarak alınan Eski Türkçe γ/g seslerinin değişmesinin veya düşmesinin “en yeni” diller kategorisindeki dillerin leksikolojisini tamamen kapsamadığını, söz konusu olaya “en eski”, “eski”, “yeni” diller kategorisindeki dillerin çoğunda rastlandığını gösterir.

J. Benzing’in Tasnifi. J. Benzing, Türk dillerini *Bulgar grubu*, *Güney* veya *Oğuz grubu*, *Batı* veya *Kıpçak grubu*, *Doğu* veya *Uygur grubu*, *Kuzey grubu* olmak üzere beş gruba ayırır. I. Bulgar grubuna Çuvaş dilini; II. Güney Türkçesi veya Oğuz grubuna Osmanlı Türklerinin, Kırım Tatarlarının, Gagauzların, Türkmenlerin, Azerilerin dillerini; III. Batı

Türkçesi veya Kıpçak grubuna Karaçay-Balkar, Kumuk, Tatar, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Nogay dillerini dâhil eder. Üçüncü grup, kendi içerisinde üçe ayrılır: 1. Karaim, Karaçay-Balkar, Kumuk dillerinin girdiği Karadeniz-Hazar dilleri; 2. Tatar, Başkurt, Kırım Tatar dillerinin girdiği Ural dilleri; 3. Kazak, Karakalpak, Nogay dillerinin girdiği Aral-Hazar dilleri. IV. Doğu Türkçesi veya Uygur grubuna Özbek ve Uygur dillerini; V. Kuzey Türkçesi grubuna Altay, Şor, Hakas, Tuva, Karagas, Yakut ve Dolgan dillerini dâhil eder. Sonuncu grup kendi içinde iki alt gruba ayrılır: 1. Aral-Sayan alt grubunda Altay, Şor, Hakas, Tuva, Tofa dilleri; 2. Kuzey-Sibirya alt grubunda Yakut ve Dolgan dilleri bulunur (Philologiae Turcicae Fundamenta. Wisbaden, 1959).

Türkolog bilim adamları, J. Benzing'in sınıflandırmasına tenkit olarak tasnifte Türk dillerinin yerleşme bölgesine, coğrafi etkenlere daha çok dikkat edildiğini, dillerin kendilerine özgü özelliklerinin hesaba katılmadığını belirtirler. Örneğin Kırgız dili, Batı Türkçesi veya Kıpçak grubu dillerinin Aral-Hazar alt grubuna dâhil edilmiş ve Kırgız dilinin kuzeydeki dillerle bağlantısı dikkate alınmamıştır. Ayrıca, Güney Türkçesi veya Oğuz grubuna dâhil edilen dillerin Kıpçak, Bulgar dilleri özellikleri göz önünde bulundurulmamıştır. Örneğin, Gagavuz dilinde Eski Bulgar dili unsurlarına rastlanması, Türkmen dilinde Kıpçak grubu özelliklerinin bulunması gibi hususlar dikkate alınmamıştır. Sınıflandırmanın eksik yönleri ile Türk dillerinin özelliklerine göre elde edilen sonuçları N.A. Baskakov bazı kriterlere göre açıklar. Örneğin, Batı Türkçesi veya Kıpçak grubundaki diller hakkındaki görüşlerini şöyle belirtir: “J. Benzing'in, tüm fonetik, leksik ve gramer özellikleri itibarıyla Kıpçak grubuna nazaran Altay diline (Güney diyalektlerine) daha yakın olan Kırgız dilini Batı Türkçesi veya Kıpçak grubuna dâhil etmesinin hiçbir gerekçesi bulunmamaktadır. Bahse konu sınıflandırmada Kırım Tatarları dilinin (bozkır diyalektleri) Ural grubuna dâhil edilmesi dil bilimsel bakımdan net değildir. Kırım Tatarları dilinin özellikleri Ural grubundaki dillere nazaran Karadeniz-Hazar grubu dillerine çok daha yakındır. Diğer Kıpçak dillerinin alt grupları onların özelliklerine uygundur” (Baskakov, 1969: 217).

K.H. Menges'in Tasnifi. K. H. Menges'in Türk dillerine yaptığı sınıflandırması da coğrafi ve bölgesel esasa dayanmaktadır. Menges, Türk dillerini şu alt gruplara ayırmıştır: I. Birinci grup, *Türk dillerinin Orta ve Güneybatı Dilleri* adını alıp kendi içerisinde iki alt gruba ayrılır: 1. Orta Asya dillerine eski dillerden Orhun, Yenisey yazıtları dili, Eski Uygur dili, M. Kaşgarlı sözlüğündeki Karahanlıların dili, Çağatay dili; çağdaş dillerden Özbek, Uygur, Kırgız dilleri girer; 2. Güneybatı veya Oğuz dillerine eski dillerden Osmanlı Türklerinin dili; çağdaş dillerden Türk, Azerbaycan, Türkmen, Gagauz dilleri dâhil edilir. II. İkinci grup, *Türk dillerinin Kuzeybatı veya Kıpçak grubu* adını alır ve kendi içinde şu alt gruplara ayrılır: 1. Eski Kuzeybatı Türk dilleri grubuna Karaim, Karaçay-Balkar, Kırım Tatarları ve Kumuk dilleri; 2. Volga-Kama dilleri grubuna Tatar dili, Batı Sibirya Tatarları dili, Başkurt ve Baraba Türklerinin dili; 3. Aral-Hazar dilleri grubuna Kazak, Karakalpak dilleri, Özbek dilinin Kıpçak diyalekti, Nogay dili girer. III. Üçüncü grup, *Türk dillerinin Altay grubu* diye adlandırılıp kendi içerisinde iki gruba ayrılır: 1. Güney Merkez Sibirya, Abakan veya Hakas dilleri grubuna Şor, Hakas dilleri ve diyalektleri; 2. Doğu veya Tuva dilleri grubuna Tuva ve Karagas dilleri girer. IV. Dördüncü gruba, Türk dillerinin *Kuzeydoğu, Doğu Sibirya veya Yakut dilleri* grubuna Yakut ve Dolgan dilleri dâhil edilir. V. *Volga-Bulgar veya Hun-Bulgar (ğ grubu) grubu* kendi içerisinde iki alt gruba ayrılır: 1. Volga-Bulgar grubu; 2. Çuvaş diller grubu (Philologiae Turcicae Fundamenta. Weisbaden, 1959).

K.H. Menges'in tasnifinde araştırmacılar tarafından eleştirilen ana husus, Orhun ve Yenisey yazıtlarının, Eski Uygur dönemi eserleri dillerinin, Karahanlı ve Çağatay dilinin modern Özbek, Uygur, Kırgız dilleriyle birlikte Türk dillerinin Orta ve Güneybatı grubuna, bu grubun altındaki Orta Asya dilleri alt grubuna dâhil edilmesidir. Eski dillerin hepsi birden Özbek, Uygur, Kırgız dilleriyle hem coğrafi ölçütler bakımından hem dil bilimsel ölçütler bakımından uyumlu değildir.

N.A. Baskakov, K.H. Menges'in tasnifi ile Sovyet Türkolojisinde yapılan tasniflerle ortak hususların bulunduğunu belirterek tasnifin bazı eksikliklerine işaret eder: "K.H. Menges'in tasnifindeki bazı sınıflandırmalar şüphe uyandırmaktadır. Yenisey-Orhun yazıtları dilinin Orta Türkçe dönemi Karahanlı, Çağatay (eski Özbek) dilleriyle, çağdaş Uygur dilleriyle birlikte Orta Asya grubuna dâhil edilmesi fonetik, morfolojik ve leksik özellikler bakımından uygun değildir. Aynı şekilde Kırgız dilinin Kıpçak grubundaki Aral-Hazar alt grubuna dâhil edilmesinin de bir gerekçesi mevcut değildir. Burada sınıflandırmanın tarihî ilkesi dilin dil bilimsel özellikleriyle uyumamaktadır" (Baskakov, 1969: 220-221.). N. A. Baskakov, tasnifteki Dağlı Altay dilleri diyalektlerinin gruplandırılmasına karşı olduğunu belirtir.

T. Tekin'in Tasnifi. Türk dillerini köken bakımından sınıflandırma konusuna katkı sağlayan bilim adamlarından biri de Talat Tekin'dir. Fonetik prensibe dayanan bilim adamı, ölçüt olarak altı ses değişikliğini almıştır. Tekin'in sınıflandırmasına göre Türk dilleri şu on iki gruba ayrılır: I. *r-l* grubu: Çuvaş dili; II. *haday* grubu: Halaç dili; III. *atah* grubu: Yakut dili; IV. *aday* grubu: Tuva, Karagas dilleri; V. *azay* grubu: (üç alt grubu mevcuttur): 1. *dazil* alt grubu: Hakas dili; 2. *çazil* alt grubu: Orta Çulım, Mrass, Yukarı Tom dilleri; 3. *jaşil* alt grubu: Sarı Uygur dili; VI. *tayliy* grubu: Kuzey Altay diyalektleri, Kondom, Aşağı Tom dilleri; VII. *tuluu* grubu: Altay dilinin Güney diyalektleri; VIII. *toluu* grubu: Kırgız dili; IX. *tayliy* grubu: (iki alt gruba mevcuttur): 1. *oyiz* alt grubu: Özbek dili; 2. *eyiz* alt grubu: Yeni Uygur dili; X. *tavli* grubu: (üç alt gruba ayrılır): 1. *qos-* "ilave etmek" alt grubu: (iki alt bölüme ayrılır): a) *zil* alt grubu: Kazak, Karakalpak dilleri; b) *jil* alt grubu: Nogay ve Karakalpak dilinin Haliç diyalekti; 2. *quş-* alt grubu (iki alt bölüme ayrılır): a) *süz* alt bölümü: Tatar dili; b) *hüz* alt bölümü: Başkurt dili; 3. *qoş-* alt grubu (altı alt bölüme ayrılır): a) *per* alt bölümü: Baraba Tatarları dili; b) *jol* alt bölümü: Karaçay-Balkar, Kırım Tatar dilinin Kuzey diyalekti; c) *toyuz* alt bölümü: Özbek dilinin Harezm diyalekti; ç) *toyuz* alt bölümü: Karaim dilinin Trakay diyalekti; d) *doşuz* alt bölümü: Kırım Tatar Güney diyalekti; e) *gel* alt bölümü: Kumuk dili; XI. *tayli* grubu: Salar dili; XII. *dayli* grubu (dört alt grubu mevcuttur): 1. *qal-* alt grubu (iki alt bölüme ayrılır): a) *av* alt bölümü: Türkmen dili; b) *ez* alt bölümü: Horasan diyalekti; 2. *qa:l-* alt bölümü: Özbek dilinin Harezm-Oğuz diyalekti; 3. *gal-* alt grubu: Azerbaycan dili; 4. *qal-* alt grubu: (iki alt bölüme ayrılır): a) *ev* alt bölümü: Türk dili; b) *jev* alt bölümü: Gagauz dili. T. Tekin'in Türk dilleri için yaptığı jeneolojik sınıflandırmada ünsüzler arasındaki uyumlar, uzun ünlülerin yapısı, ses uyumu kaidesine uyma düzeyi, ayrı seslerin farklı durumlarda kullanılma özellikleri dikkatler dışında kalmış, ayrıca Türk dilleri tamamen kapsamamıştır (Kaydar A., Orazov M., 2004: 203-204.).

Türk dilleri tasnif denemelerinden birinde (kolektif çalışma) Türk dilleri büyük dört grupta toplanmıştır: I. *Eski Türk Dilleri*: Orhun-Yenisey yazıtlarının, Eski Uygur yazıtları ile eserlerinin dilleri. II. *Orta Türk Dilleri* (iki alt gruba ayrılır): 1) Codex Cumanicus'un, Memluk Kıpçakları ile Gregoryen Kıpçakları eserleri dilinin dâhil olduğu Batı Orta Türk dilleri; 2) Karahanlı Devleti eserlerinin dili, Harezm Türklerinin, Çağatay veya eski Özbek dilinin dâhil olduğu Doğu Orta Türk dilleri. III. *Yeni Türk Dilleri* (beş alt gruba ayrılır): 1) Güney Türk dilleri alt grubu: Eski Osmanlı dili, Anadolu ve Rumeli ağızları dâhil Türk dili, Gagauz dili ve onun Güney Kırım diyalektleri, Azerbaycan, Türkmen dilleri dâhil edilir; 2) Batı Türk dilleri (iki alt gruba ayrılır): a) Yeni Kuman dilleri: Karaim, Karaçay-Balkar, Kırım Tatarları, Kumuk dilleri; b) Ural Dilleri: Tatar, Başkurt dilleri; 3) Merkez Türk Dilleri veya Aral-Hazar dilleri: Kazak, Karakalpak, Nogay dilleri, Özbek dilinin Kıpçak diyalekti, Kırgız dili; 4) Doğu Türk Dilleri: Özbek, Çağdaş Uygur dilleri ve Sarı Uygur, Salar dilleri; 5) Kuzey Türk Dilleri: Altay, Hakas, Çulım, Kamasın, Şor, Tuva, Karagas, Yakut dilleri. IV. *Bulgar Dilleri*: eski dillerden Hun dili, Tuna Bulgarlarının, Volga Bulgarlarının dili ve çağdaş dillerden Çuvaş dili (Philologiae Turcicae Fundamenta. I. – Wiesbaden, 1959).

N.A. Baskakov, söz konusu tasnifin pratik amaçta hazırlandığını, dillerin gruplara ayrılmasının üstünkörü yapıldığını belirterek katılmadığı hususları şöyle göstermiştir: “Özbek ve Uygur dillerinin Sarı Uygur ve Salar dilleriyle aynı grupta bulundurulması doğru değildir. Bir taraftan *d/t dillerinin* (Tuva, Karagas (Tofa), Yakut) ve *z/s dilleri* (Şor, Hakas); diğer taraftan *y dillerinin* (Altay) dâhil edildiği yeni Türk dilleri alt grubu çok karmaşık ve farklıdır” (Baskakov, 1969: 221).

Yukarıda kaydedilen tasniflerin hepsi Türk dillerinin özelliklerini, bu diller arasındaki akrabalık düzeyini tamamen gösteremese de her tasnifin kendine göre özelliği ve yenilikleri bulunması bakımından söz konusu çalışmaların sınıflandırmanın yöntemleri ile bilimsel ilkelerini geliştirmedeki, Türk dillerinin coğrafi ve bölgesel gruplarını tespit etmedeki önemi büyüktür.

N.A. Baskakov’un Tasnifi. Türk dillerine köken bakımından yapılan tasnifler arasında Türk dillerinin tümünün ve onların fonetik, morfolojik, leksik temel özelliklerini oldukça kapsayan, çağdaş Türk dillerinin gelişme yönünü ve aralarındaki akrabalık düzeyini gösteren, ayrıca pek çok uzman tarafından desteklenen sınıflandırma, N.A. Baskakov’un tasnifidir. Bu nedenle günümüz Türk dillerinin tarihî grameri derslerinde, Türk dillerinin tarihine ilişkin araştırmalarda söz konusu tasnife başvurulur.

N.A. Baskakov’un tasnifini diğer tasniflerden farklı kılan, bilim adamının sınıflandırmayı yaparken dil özelliklerinin yanı sıra tarihî prensiplere de dayanmasıdır. Farklı bir ifadeyle diller, o dilleri konuşan halkların tarihi ile birlikte ele alınmıştır. Türk dillerine yapılan sınıflandırmaların hepsine ortak eksiklik, diller ile dillerin tarihî gelişme evriminin; dilin sahibi olan halkların etnogenetik oluşumunun; onların millet olarak ortaya çıkma tarihinin; Türk halklarının kendi aralarındaki ilişkilerin düzeyinin, birbirine olan etkisinin dikkate alınmamasında olduğunu ve mümkün olduğunca ölü ve yaşayan Türk dillerinin tamamını kapsamak gerektiğini iyice anlayan bilim adamı, yaptığı sınıflandırmada Türk dilinin kronolojik devrelere göre gelişme yönlerini; Türk tayfaları ile onların dilleri arasındaki ayrılma ve bütünleşme süreçlerini, bir dilin tam dil bilimsel ölçütler bütününe oluşturan fonetik-fonolojik, leksik-gramatik kuralları ile ilişkili olarak değerlendirir. Ayrıca dillere özgü kuralların Türk dilinin geneline özgü dil bilimsel kurallardan çıkma nedenlerine de büyük önem vermiştir. Ph. J. von Strahlenberg’in teorisi ile başlayan Ural-Altay dil ailesi konusunu, söz konusu teoriyi geliştirerek *Altay dil ailesi* terimini oluşturan W. Schott ile M. Castren’in tezlerine geniş yer veren N.A. Baskakov, Türk dilleri gelişmesini Ural-Altay dillerinin dalları kapsamındaki Altay dillerinin dağılmasından başlatıp Hun İmparatorluğu’nun yıkılması ile devam eder (Baskakov, 1969: 231-242; 1981: 6-8.).

Türk dillerine yapılan tasniflerin tamamını değerlendirmeden geçiren bilim adamı, Türk dillerini bilimsel-dil bilimsel bakımdan sınıflandırmada dil bilimsel özelliklere göre uyum sağlanan tarihî-genetik ilkelerin yararlı olduğunu gerekçelerle belirtip akrabalık bakımdan daha uzak dillere nazaran kendi arasında yakın dillerde ortak özelliklerin çok olması ile birlikte ayrılma sürecinde ortaya çıkan farklılıkların da çok olduğunu, onları ayırmadaki esas üç etkenin önemini gösterir: a) Her dilin gelişmesindeki iç kurallar; b) köklü halkın dilinin ayrı dillerin gelişmesine olan etkisi; c) En çok leksik ve fonetik açıdan, en az morfolojik ve sentaktik bakımdan ortak unsurlar bulundurulması itibarıyla bir dille bölgesel birlik oluşturan komşu, uzak akraba veya hiç akrabalık ilişkisi olmayan dillerin etkisi (Baskakov, 1969: 221). Bilim adamına göre, Türk dillerine çağdaş bilimin şartlarına uygun bir tasnifin yapılması için öncelikle Türk dillerinin gramer yapısı ile söz varlığını tamamen kapsayıp dilin gelişme sürecini o dili konuşan Türk halklarının tarihi ile ilişkilendirerek değerlendirmek gerekmektedir.

Tasnifte Türk dilleri iki büyük dala ayrılır: *Batı Hun* dilleri ve *Doğu Hun* dilleri. Aynı kökten türeyen Türk dillerindeki ortak özelliklerin korunma düzeyinin farklı farklı oluşu, her dil grubuna, ayrı dile özgü özelliklerin ortaya çıkması uzun süreyi kapsayan tarihî-dil bilimsel

gelişme sürecine bağlıdır. “Türk tayfalarının batı ve doğu dallarına ayrılması iki aşamadan oluşur. Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra İmparatorluğun yapısındaki Türk tayfaları batı ve doğu yönüne ayrılmıştı. Bu, ilk aşamadır. VII-VIII. yy.’dan itibaren Türk tayfalarının ikiye bölünmesinin ikinci aşaması başlar. Çağdaş Türk halkları ile onların dillerinin temeli, söz konusu ikinci aşamadan sonraki bölünme sonucunda oluşmuştur. Örneğin, Türkmen dili Batı Oğuz tayfaları dillerinin arasında meydana gelmiştir. Karakalpak, Kazak dilleri ise Türkmen diline nazaran daha geç, Nogay Ordası bünyesinde ortaya çıkmıştır. Bahis konusu dillerin meydana gelmesinde Kıpçak, Peçenek, Bulgar, Oğuz boylarının genetik ilişkileri büyük öneme sahiptir. Kırgız dili, Kıpçak boyları arasında ortaya çıkan dillerin en yenisidir. Ancak bu dilin temeli, Yenisey boyundaki Kırgız boylarının diyalektine dayanır. Kırgızların uzun süre boyunca Sibiryâ Türkleri ile ilişkide olması, onlarla komşu oturması, Altay, Hakas, Şor, Tuva halklarıyla ve Moğol boylarıyla ilişki içerisinde bulunması Kırgız dilini etkilemiştir. N.A. Baskakov’un tasnifinde bu tür özelliklerin hepsi kapsamıştır. Tek kelimeyle, Baskakov’un tasnifi Türk dilleri üzerine bugüne kadar yapılan tasniflerin en kapsamlı olanıdır” (Bürkit, 2003: 97-98). Batı Hun dilleri, Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Türk boy ve tayfalarının batı kısmında ortaya çıkan dillerdir. Batı Türk dillerinin temel özellikleri, fonetik, leksik ve gramer yapılarına göre verilir.

Fonetik düzene göre: $z \approx d \approx t \approx j$ denklikleri: *adaq* $\approx$ *azaq* $\approx$ *ataq* sözcükleri yerine *ajaq* sözcüğünün kullanılması; konsonantlar düzenindeki sert ve yumuşak biçimlerin net ayırt edilmesi: $b \approx p$, $k \approx g$, $s \approx z$, $d \approx t$; x , v , q ünsüzlerinin bağımsız fonem oluşu. Leksik yapıya göre: söz varlığındaki alıntı unsurların sayısal düzeyi: Moğol dilinden alınmış sözcüklerle kıyasla Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerin daha fazla olması. Gramer yapısına göre: birleşik cümlelerin daha karmaşık yapıda olması; bağlaçların sayısının fazla olması, vb.

Batıdaki Türk halklarının temelini Bulgar, Oğuz, Kıpçak ve Karluk boyları oluşturduğundan Batı Hun dilleri de dört grupta toplanmıştır: *Bulgar grubu*, *Oğuz grubu*, *Kıpçak grubu* ve *Karluk grubu*.

I. Bulgar grubu, eski dillerden Bulgar ve Hazar, modern dillerden Çuvaş dilini içine alır. Türk dillerinin Bulgar grubunun fonetik özellikleri şunlardır: iki dudak, iki düz sestem oluşan ünlü sisteminin olması, *e* sesinin *je* diftong sesine, *o* sesinin *vo/ wo/ vu/ wu* diftonglarına dönüşmesi: *ert-* $\approx$ *jert-* “götürmek”, *egew* $\approx$ *jekev* “eğe”, *iz* $\approx$ *jez* “iz”, *ot* $\approx$ *vut* “ateş”, *orin* $\approx$ *viran* “yer”; *a* sesinin *u* dudak ve dar *i* seslerine dönüşmesi, $a \approx u$: *alma* $\approx$ *ulma* “elma”, *saqal* $\approx$ *suqal* “sakal”, $a \approx i$: *altin* $\approx$ *iltan* “altın”, *bal* $\approx$ *pil* “bal”; sert *s* ünsüzü yerine *ş* sesinin kullanılması, $s \approx \text{ş}$: *suγ* $\approx$ *suw* $\approx$ *sub* $\approx$ *suv* $\approx$ *şiv/şiw*; kelime içindeki *d*, *t*, *z*, *j* seslerinin yerine *r* sesinin geçmesi, $d \approx t \approx z \approx j \approx r$: *adaq* $\approx$ *atax* $\approx$ *azaq* $\approx$ *ajaq* $\approx$ *ura* “ayak”, *qazan* $\approx$ *quran* “kazan”, rotasizm olayının söz sonunda da geçerli olması $z \approx r$: *qiz* $\approx$ *xer* “kız”, *muz* $\approx$ *buz* $\approx$ *par* “buz”; lambdasizm olayının bulunması, $\text{ş} \approx s \approx l$: *qis* $\approx$ *qiş* $\approx$ *xel* “kış”, *tüş* $\approx$ *tüs* $\approx$ *telek* “düş, rüya”; yumuşak ve ötümsüz ünsüzlerin yanı sıra damaksız ünsüzlerin de bulunması. Çuvaş dilinin gelişme süreci diğer Türk dillerinden farklıdır ve Fin-Ugor ve Slav dilleriyle yoğun ilişki içerisinde bulunduğu için söz varlığında çok farklı kelime tabakasına rastlanır. Diğer Türk dillerinde bulunmayan kelimeler arasına bilim adamı Çuvaş dilindeki *tula* “buğday”, *samsa* “burun”, *majar* “ceviz, fındık”, *kurka* “kepçe”, *aram* “kadın”, *sin* “insan, kişi” vb. sözcükleri örnek gösterir. Sıralanan sözcüklerin bazılarını diğer Türk dillerinde çok nadir rastlanır. Örneğin Kazak dilindeki “taş balbal” anlamını veren *sin tas* kelime grubu bünyesindeki *sin* sözcüğü “insan, kişi” anlamındadır. Türk halkı tarihinden bilgi sunan taş heykellerin içindeki insan biçiminde yapılanlarına “sın tas” denmesi, *sin tas* ifadesinin semantik açıdan “taş insan/taştan yapılan insan heykeli” kavramlarından ortaya çıktığı açıktır. Farklı bir gelişme gösteren

Çuvaş dilinin gramer yapısında da diğer Türk dillerinden farklı morfolojik ve sentaktik özelliklerin bulunduğu malumdur.

II. Oğuz grubunun başlıca fonetik özellikleri: sekiz kısa ünlü sesin bulunması; dar ünlülerin eklerde kullanılması, *q/k*, *t* seslerinin söz başında yumuşaması; *γ*, *g* seslerinin söz sonunda korunması ve bazı eklerde bu seslerin düşmesi; kelime başındaki *p/b* sesinin düşmesi, vb. Gramer özellikleri: ilgi hâlinde *-in// -ijη*, belirtme hâlinde *-niη// -niη(-nijη)*, *-ni// -ni(-nij)*, *-ij* eklerinin kullanılması; yönelme hâlinin *-a* biçiminin, birinci şahıs çoğul biçiminin tam şekli ile birlikte *-je* ekinin bulunması; isim-fiilin *-mīš// -mīš* biçiminin, istek kipinin *-sij* biçiminin bulunması, vb.

Oğuz grubu üç alt gruba ayrılır: 1. Oğuz-Türkmen alt grubu (Orta Türkçe dönemi Oğuzlarının dili, Türkmenler dili, Truhmen dili); 2. Oğuz-Bulgar alt grubu (Eski Peçenek, Tork, Berendi, Kovuy dilleri, Gagauz, Balkan Türkleri dilleri); 3. Oğuz-Selçuk alt grubu (Eski Selçuk, Eski Osmanlı Türkleri dilleri, Azerbaycan, Türk dilleri).

III. Kıpçak grubu üç alt gruba ayrılır: 1. Kıpçak-Polovets alt grubu (Eski Polovets, Karaim, Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım Tatarları dilleri); 2. Kıpçak-Bulgar alt grubu (Batı Altın Orda edebî dili, Tatar, Başkurt dilleri); 3. Kıpçak-Nogay alt grubu (Kazak Nogay, Karakalpak dilleri, Özbek dilinin Kıpçak diyalekti). Kıpçak grubunun başlıca fonetik özellikleri: sekiz veya dokuz ünlü ses bulunur; eklerde dudak ünlüleri kullanılmaz; yuvarlak ünlü uyumu zayıftır; uzun ünlüler yoktur; *γ*, *g* sesleri söz sonunda *j*, *w*, *v* seslerine değişir; kelime başındaki *j* $\approx$ *š* $\approx$ *dž* sesleri nöbetleşe kullanılır.

IV. Karluk grubu (Karahanlılar Devleti dili, Karluk-Harezmi dili, Çağatay, Eski Özbek dilleri ve Uygur, Özbek dilleri). Fonetik özellikleri: ünlü sayısı altı ila dokuz arasında değişir; *p*, *t*, *k* ünsüzleri ötümlülemez; söz sonunda *γ*, *g*, *q*, *k* sesleri korunmuştur. Gramer özellikleri: toplama sayı sıfatı *-aγu// -egü* ekiyle kurulur; isim-fiilin *-γu// -gü* biçimlerine de rastlanır. Karluk grubunun bir başka özelliği de bu gruptaki dillerin kelime hazinesinde Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin çok olmasıdır.

Doğu Hun dilleri iki gruptan oluşur. I. Uygur-Oğuz grubunun başlıca özellikleri: *j* sesi, söz içinde *d*, *t*, *z* seslerine, söz sonunda *t*, *d* seslerine değişir; söz sonunda *γ*, *g* sesleri korunur. Kendi içerisinde üç alt gruba ayrılır: 1. Uygur-Tuva (Tukyu) dilleri (Orhun-Yenisey yazıtları dili, Eski Uygur dili, Tuva, Karagas dilleri) alt grubunun fonetik özellikleri: Söz içinde *t* $\approx$ *z* $\approx$ *j* seslerinin yerine *w* sesi kullanılır; kelime sonundaki *d*, *j* sesleri *t* sesine değişir; söz sonunda *γ*, *g* sesleri, ekin köke eklendiği kısımlarda *lt*, *rt* ses dizileri korunur. Gramer özellikleri: *-ar// -er* sıfat-fiil eki yerine *-ur// -ür*, *-ir// -er* eki, şart eki olarak *-sar// -ser* eki kullanılır. 2. Yakut dili alt grubuna sadece Yakut dili girer. Başlıca özellikleri: söz içinde *d*, *z*, *j* sesleri *e* sesine değişir. 3. Hakas dilleri iki alt gruba ayrılır: a) Hakas dili, Şor dilinin Uras diyalekti, Sarı Uygur dili, Tatar dilinin Çulım, Kamasin diyalektleri dâhil olur; b) Şor dilinin Kondom diyalekti, Altay dilinin kuzey diyalektleri girer. Başlıca özellikleri: söz içinde *t* $\approx$ *d* $\approx$ *j* sesleri yerine *z* sesi bulunur, kelime sonundaki *j* sesi, *s* $\approx$ *z* seslerine, kelime başındaki *j* $\approx$ *ž* $\approx$ *dž* $\approx$ *d* $\approx$ *s* sesleri *č*, *n*, *η* seslerine değişir.

II. Kırgız-Kıpçak grubuna eski Kırgız, çağdaş Kırgız ve Altay dilleri girer. Esas fonetik özellikleri: tam teşekküllü sekiz normal ve altı veya sekiz ikincil uzun ünlü bulunur; dudak uyumu iyi korunmuştur (Baskakov, 1969: 230-342). N.A. Baskakov'un jeneolojik tasnifi, Türk dillerinin özellikleri, o dilleri konuşan halkların tarihi gelişmesi ışığında yapılan sınıflandırma olarak kabul edilir.

Türk dillerinin belirli gruplarına dâhil olan dillerin fonetik sistemi ile leksik ve gramer yapısının özelliklerini daha geniş inceleyen, belirli grupları kendi içerisinde sınıflandırmaya yönelik tasnifler de vardır.

Kıpçak Grubu Dillerinin Tasnifi. R.G. Ahmetyanov, N.A. Baskakov'un Türk dillerine yaptığı jeneolojik tasnifin önemine işaret ederek Kıpçak kolundaki dillerin yeni tasnifini önerir. Bilim adamı konuyla ilgili "Dilleri köken bakımından sınıflandırırken

öncelikle onların eş zamanlı durumunu oluşturan art zamanlı gelişme seyrini belirlemek gerekir. Bunun için dillerin akrabalığını yansıtan değişik fonetik unsurların genelinden, birbiriyle bağlı olan değişimleri, tarihî sürecin bütününe oluşturan fonetik kuralları ayırmak çok önemlidir” (Ahmetyanov, 1978: 31) şeklindeki görüşlerini belirtir ve birbirine bağlı olarak meydana gelmeyen ses değişimleri arasında ilişki olmadığından bu değişimlerin jeneolojik tasnif için önemli olmadığını ifade eder. Akıcı ünsüzlerin benzeşme ve aykırılışma etkileşimlerine büyük önem veren araştırmacı, yaygın ses bilgisi özelliklerinin yanı sıra söz konusu kurallarla ilgili olarak ortaya çıkan değişimleri de esasa alıp Kıpçak dillerini iki gruba ayırır: 1. Benzeşme ve aykırılışma olayları çok gelişen diller: Kırgız, Başkurt, Kazak, Karakalpak dilleri; 2. Benzeşme ve aykırılışma olayları pek gelişmeyen diller: Kazan Tatarları dili, Özbek dilinin Kıpçak diyalekti, Tatar, Kumuk dilleri, Sibirya Tatarları dili, Karaim, Karaçay-Balkar, Nogay dilleri (Ahmetyanov, 1978: 32,38).

Son yıllarda Türk dillerini tarihî ve jeneolojik açıdan sınıflandırma konusuna, belirli dil dallarının çeşitlenme devirlerine, dilin lokalizasyonuna ilişkin pek çok görüşler ortaya atılmaktadır (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri, 2002: 713-737). Genetik tasnif yapmak için dil malzemesinin zengin olmasının, mümkün olduğunca tüm dillerin tam kapsanmasının şart olduğu vurgulanmaktadır. Türk dillerinin yaygın tasnifi (N. A. Baskakov’un tasnifi) yapılaberi yarım asır kadar süre geçmiştir. Türk dil biliminde pek çok yeni araştırmalar yapılmış, Türk dillerini araştırma kapsamı genişlemiştir.

Türk Dillerinin Glottokronolojik Tasnifi. Türk dilleri ile diyalektleri üzerine son dönemlerde yapılan sınıflandırmalardan biri olan ve dil bilimsel istatistik yöntemine dayanan O.A. Mudrak’ın glottokronolojik tasnifinde Türk dillerinin farklılaşması, tarihî olaylarla uyumlu bir şekilde verilmiştir.

Bilim insanı, Türk dillerine yapılan eski sınıflandırmalardaki eksikliklerin sebepleri ile günümüzdeki imkânları belirtir: Türk dillerinin karşılaştırmalı-tarihî grameri ile tarihî diyalektolojisi yeteri kadar araştırılmadı, fonetik benzerlikler ile tarihî morfoloji alanında malzemeler yeterli değildi. Mevcut kaynaklar üzerinde yapılan tarihî karşılaştırmalı incelemeler günümüzde Türk dilleri arasındaki sabit benzerlikleri tespit etme olanağı sunar; tarihî ve kültürel bakımdan ispat edilebilen alıntı kelimeler (kaynak olarak genelde günümüzde belirli bölgede yaygınlaşan edebî dil veya Orta Türkçe dönemine ait edebî dillerden biri alınır), tarihî-karşılaştırmalı tahlil için alınan kaynakların az bir kısmını kapsadığında dilin yeniden onarılmasını ve sınıflandırılmasını büyük ölçüde engeller; Türk dilleri, dilleri sınıflandırmada ve kronolojik araştırma yapmada değişik metotları kullanmak için gerekli dil malzemeleri bakımından oldukça zengindir; öncelikle, söz konusu dillerin kapsamı çok geniştir (en azından çağdaş otuz beş dil ve diyalektle, yazılı kaynaklara sahip Eski ve Orta Türkçe dönemi dilleri üzerinde çalışmak mümkündür); ikincisi, bu diller çok gençtir ve Türk halklarının tarihiyle ilgili bol malzemeye sahiptir. Bunlardan yararlanarak Türk dillerinin genetik tasnifini gerçek tarihî terimlerle sunmak mümkündür (Mudrak, 2009: 15-32).

Türk dillerinin doğru bir şekilde sınıflandırılmasının proto dili canlandırmanın çeşitli versiyonlarına, sınıflandırmanın her ayrıntısına bağlı olduğuna, bu bağlamda dilin kronolojisi ve lokalizasyonu dikkate alınmadığında alıntı sözcüklerle ilgili değerlendirmeler yapmanın mümkün olmadığına önem veren O.A. Mudrak, Türk dilleri Bulgar grubunun glottokronolojisini tespit etmedeki ses denklikleri hakkında şu değerlendirmede bulunur: Samoyed dilleri, Türk dillerine özgü *r*, *z* seslerinin değişme olaylarını Ana Türkçeden veya Bulgar dili gibi eski niteliğe sahip Türk dilinden almış olabilir. Bu, genelde “rotasizm” veya “zetasizm” olayına bağlıdır. Ayrıca, bazı durumlarda söz konusu ses denklikleri dil değişimlerinin kronolojisini yapmaya, hatta çoğu zaman bu tür değişimleri doğrulamaya yardımcı olur; Türk dilleri dallarından birine dâhil olan Bulgar dilinin eski durumuna ilişkin değerlendirmeler genelde bahis konusu ses denkliklerine dayanır. Türk dillerinin ortak

yapısını belirleyip onların jeneolojik şeceresini dil ilişkilerine, diyalektler arasında alıntı sözcüklerin artmasına neden olan göçebe yaşam aracılığı ile ortaya çıkarmanın bilimsel açıdan mümkün olmadığına dair anlayış, asılsız bir anlayıştır (Mudrak, 2009: 15-36).

Bilim adamı, karşılaştırmalı tarihî dil bilimi çerçevesindeki görevleri tespit ederken dil olaylarındaki değişimlerin eski modellerine dayanmak gerektiğini; dalga misali olan diğer modellerin karşılaştırma yönteminin yapısına uygun olmadığını; fakat deyimlerin bir kısmıyla ilgili söz konusu deyimleri kullananlar arasında karşılıklı anlayış mevcut olduğu durumlarda “dalga” gibi olaylara sık karşılaşıldığını belirtir ve eklemeli dillerden olan Türk dillerini köken bakımından sınıflandırmak için gereken bilgiler üzerinde durur. Bilim adamına göre ünsüz sistemindeki birbirinin karşıtı olan, iki ayrı tipten sesleri ayırt etmek zordur. Diğer taraftan ünsüz sisteminin gelişme tarihî tipolojisi dilin değişme sürecinde söz konusu karşıt seslerin birbiri yerine kullanılmasının mümkün olduğunu da göstermektedir. Bu yüzden ana dili tek taraflı olarak yeniden kurmak söz konusu bile olmamalıdır. Ana Türkçenin ünsüz sistemini yeniden kurma, geleneksel Altay dilleri yapısına benzer. Özellikle bizim ilgisimizi çeken husus, söz konusu Ana Türkçeyi yeniden kurma yönündeki tahminler olarak fonetik gelişmenin ilk sınıflandırmasıyla ilgili “Bulgar” ve “genel Türkçe” gruplarına ayrılma devrinin zaman (ve coğrafi bölge) bakımından uyumlu olmasıdır. Bulgar dilinin fonetik tarihinin ilk aşamaları, eski Bulgar grubuna dâhil olan dillerdeki dil değişimlerinin yardımı ile ortaya çıkar (Mudrak, 2009: 36).

O.A. Mudrak, Ana Türkçenin çeşitlenme devrelerini ve dil grupları ile belirli dillerin ayrılma devrelerini gösterir. Türk dillerine yapılan söz konusu glottokronolojik tasnife göre Ana Türkçenin çeşitlenme devresi, Bulgar grubunun Ana Türkçeden ayrılması ile açıklanır. MS I. yüzyılda Sibiry dilleri, IV. yüzyılda Sibiry dilleri kolundaki Yakut, Tuva dilleri ve bir başka daldaki Oğuz, Karluk, Kıpçak kolları ayrılmıştır. Belirli dilleri bulunduran kolların içindeki ayrılma devreleri şema ile gösterilmiştir. Kıpçak dillerinin üç alt gruba bölünmesi 1010 yılında meydana gelen tarihî olaylara denk getirilmiştir. Dil grupları içindeki çeşitlenme süreçleri ile o dönemlerdeki göç süreçleri, Oğuzların yer değiştirmesine, Hazar Kağanlığı’nın tamamen yıkılmasına, Rus vakayinamelerindeki bilgilere göre Kıpçakların 1055 yılında Hazar Kağanlığı topraklarını işgal etmesine neden olur.

Başkurt dilinin Güney ve Doğu diyalektlerinin ayrılması 1780 yılındaki Yemelyan Pugaçev Ayaklanması’na denk getirilir. Bu dönemden itibaren başlayan iç anlaşmazlıklar ile ihtilaflar, güney ve doğu halkları arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olur ve bunun sonucunda Başkurt dilinin Güney ve Doğu diyalektleri ortaya çıkar. Başkurt dilinin edebî diline dayanan Batı Başkurt dili, Volga Tatarları ile Sibiry Tatarları dili, Kazak ve Karakalpak, Nogay dilleri yaklaşık 1560 yılında ayrılmaya başlar. Kazak, Karakalpak, Nogay dillerinin dallanması Korkunç İvan’ın Kazak Hanlığı’nı işgal etmesi ve Nogay Ordası’nın çökmesi ile bağlantılı olarak meydana gelen bir süreçtir. Mişer Tatarları dili Tatar dilinden Altın Orda’nın çöküşü olan 1430 yıllarında ayrılır. Nogay dilinin Kazak dilinden ayrılması ve Kumuk ve Karaçay-Balkar dillerinin dağılması, Aksak Timur’un düzenlediği sefere denk gelir (1380). Volga Tatarları ile Başkurtlar, Cengiz Han’ın komutanı Sübedey’in Volga bölgesine yaptığı ilk sefer sırasındaki Kalka Nehri Muharebesi’nden (1223-1224) sonra ayrı ayrı ortaya çıkmaya başlarlar.

O.A. Mudrak’ın Kıpçak dillerinin dağılma süreci hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir: 1030-1050 yılları arasında Doğu bozkırından gelen Kıpçak halkının etkisi ile Hazar Kağanlığı yıkılır. Kıpçak dillerinin ayrılması (940), Kırgız Kağanlığı’nın 936 yılındaki çöküşü ile, günümüz Doğu Kazakistan bölgesinde Cunganlarla yaşanan olaylarla doğrudan ilişkilidir. Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım Tatarları dillerinin ayrılması 1380 yılındaki Aksak Timur seferi ile ilgili iken, Başkurt, Tatar dillerinin ayrılması 1430 yıllarında Altın Orda’nın yıkılmasına, Kazak, Karakalpak, Nogay dillerinin ayrılması ise 1560 yılında Nogay Ordası’nın yıkılmasına denk gelir (Mudrak, 2009: 15-32).

Türk dillerinin öz söz varlığı üzerinde yapılan ve leksik istatistik metoda dayanan Türk dillerinin glottokronolojik şeceresi, incelenen dil malzemelerinin zengin olmasından ve matematik-matriks formüllerinin net olmasından dolayı geleneksel tasnifle kıyaslandığında Türk dilleri arasındaki akrabalık düzeyi, uzak ve yakınlığı hakkında daha net bilgi sunma imkânına sahiptir. Dilleri bir arada bulunduran büyük ve küçük gruplardaki ayrılma devreleri ile belirli dillerin ortaya çıkma sürelerinde ise sapmalar olma ihtimali vardır.

Kazak halkı tarihinde XV. yy.'da yaşanan olayların büyük öneme sahip olduğu malumdur. Ebulhayr Han'ın idaresi altındaki "Kazak topluluğu", 1459 yılında Canibek ve Kerey'in önderliğinde Moğol Hanlığı'na doğru gider. Bu dönemde Yedisu bölgesinde *Kazak-Özbek* etnonimi yaygın olarak kullanılır. Muhammed Haydar'ın eserinde iki sözcükten oluşan *Kazak-Özbek* sözcüğü etnik açıdan ayrılmadan kullanılır. Göçebe Özbeklerin yöneticisi olan Muhammed Şeybani Han (1451-1510) da Kazaklarla Özbeklerin etnik yapısını bölmeden tek halk olarak değerlendirir. 1459 yılındaki olaydan sonra *qazaq* sözcüğünün etnik ad olarak kullanılması Batı Yedisu bölgesinden başlar. 1468 yılında Ebulhayr Han vefat ettikten sonra Canibek Han ve Kerey Han'ın oğlu Börke, Özbek ulusuna tekrar dönüp iktidar mücadelesine başlarlar ve bunun neticesinde tarih sahnesinde Kazak ulusunun devleti Kazak Hanlığı boy gösterir (Tüymebayev, 2008: 169). Kazak Hanlığı'nın kurulması halk dilinin sistemleşmesinde, gelişme yönünün bir düzene girmesinde etkili olmuştur. Ancak Kazak Hanlığı kurulana kadar da halkın söz konusu dili konuştuğunu akıllardan çıkarmamak gerekir.

Türk halkları yaşamındaki tarihî olaylarla bağlantılı olarak biri zirveye ulaşan, biri çöküş yaşayan, bir başkası yeniden kurulan, diğeri de yıkılan devlet düzeyindeki Türk birlikleri ile kağanlıkları bünyesindeki Türk halklarının dilleri daima gelişme göstermiştir. Çağdaş Türk dillerinin hepsinin temel söz varlığı ile fonetik sistemi, morfolojik özellikleri daha o dönemlerde Ana Türkçe bünyesinde oluşarak daha sonraki dönemlerin dil kollarına dâhil olan diyalektleri meydana getirmiştir. Bu nedenle dil gelişmesi ile Türk halkları yaşamındaki tarihî olaylar nedeniyle bağımsız dil olarak ortaya çıkan dillerin tamamında Ana Türkçenin izleri ve büyük kolların özellikleri korunmuştur. Bahis konusu dillerin yeni özellikler edinmesi ise dil evriminin doğal kurallarındandır.

Sonuç

Türkçe (Türkiye Türkçesi) denildiğinde akla günümüz Türkiye'sinde konuşulan dil gelmekle birlikte Türkçe ile kuvvetli bağları bulunan ve tarihin bilinmeyen bir geçmişinde Esas Türkçe'den kaynaklarını alan dillere dünya Türk dilbilimi çevrelerinde "Türk dilleri" (İng. Turkic languages, Rus. Tyurkskiye yaziki) adı verilir (Tekin, 2003)

Türk dillerine ilk sınıflandırmayı yapan Kaşgarlı Mahmut Türk dillerini Kaşgar'dan yukarı Çin'e kadarki bölgeyi mesken tutan tayfaların dili ve Rum ülkesine kadar olan bölgeyi mesken tutan tayfaları şeklinde doğu ve batı grupları şeklinde konumlandırır. Türkmen olarak adlandırdığı doğu grubunda Arapça ve Farsça kelimelerrin çokluğuna dikkat çekerken batı ve kuzeyde bulunan Kıpçak gruplarında edebi ve arı Türkçe varlığına dikkat çeker.

Türkoloji'nin bilim alanı olmaya başlamasından sonra Türk dillerini sınıflandırmada ilk yıllarda İ.İ. İlminskiy, İ.N. Berezin, N.A. Aristov, N.F. Katanov, W. Radloff, F.Ye. Korş vb., Sovyet döneminde A.N. Samoyloviç, V.A. Bogoroditskiy, İ.A. Batmanov, A.N. Kononov, N.A. Baskakov, S.Ye. Malov, R.G. Ahmetyanov vb., yabancı araştırmacılardan A. Balbi, A. Remusat, A. Palmblad, A. Vamberi, G. Ramstedt, M. Räsänen, J. Benzing, L. Ligeti, K. H. Menges, T. Tekin gibi bilim adamları uğraşmıştır.

1882 yılında W. Radloff tarafından yapılan tasnif Türk dilleri olabildiğince tam olarak kapsayan tasnif olarak kabul görmüştür ve Türk dillerini fonetik özellikleri temelinde Doğu grubu (Sibiry dilleri), Batı grubu (Kazak, Kırgız, Başkurt, Batı Sibiry, Volga Tatarlarının dili); Orta Asya grubu (Özbek, Uygur); Güney grubu (Türkmen, Azerbaycan, Kırım Tatarları

ağızları) şeklinde dört gruba ayırmıştır. Bunların yanında Yakut dilini diğer Sibiry Türk dillerinden ayrı ele almıştır.

Türk dillerini Yakut grubu, Uygur grubu, Nogay grubu, Kırgız grubu, Türk grubu olmak üzere beş grupta inceleyen A. Remusat sınıflandırmayı yaparken Yakut, Uygur, Çağatay, Türkmen, Tatar dillerindeki ortak kelimelerin yapısal değişikliklerini temel olarak alır. F. Korş Türk dillerinin sınıflandırmasını yaparken sadece fonetik özellikleri değil, ortak söz varlığının morfolojik yapısına da dikkat çekmiştir. A. Samoyloviç'in yaptığı sınıflandırmada Türk dillerinin fonetik, morfolojik özellikleri daha geniş yer tutmuştur. V.A. Bogoroditskiy'in tasnifinde Türk dillerinin tarihî gelişme seyri dikkate alınmamış, daha ziyade Türk dillerinin coğrafi ve bölgesel özelliklerine öncelik verilmiştir. J. Benzing'in sınıflandırmasında Türk dillerinin kendilerine özgü özelliklerinden ziyade yerleşme bölgesine, coğrafi etkenlere daha çok dikkat edilmiş olduğu dile getirilir. K.H. Menges'in Türk dilleri sınıflandırması da coğrafi ve bölgesel esasa dayanmaktadır. T. Tekin Türk dillerini köken bakımından sınıflandırmış ve fonetik prensiplere dayanarak ölçüt olarak altı ses değişikliğini esas almıştır. N.A. Baskakov Türk dillerinin sınıflandırmasını yaparken dil özelliklerinin yanı sıra tarihî prensiplere de dayanmış ve o dilleri konuşan halkların tarihi ile dilin gelişim evreleri birlikte ele alınmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmetyanov R.G. (1978), O Geneologičeskoy Klassifikatsii Kıpçakskih Tyurkskih Yazıkov (Kıpçak Kolu Türk Dillerinin Jeneolojik Tasnifi Hakkında) // *Sovetskaya Tyurkologiya*. – № 6. – s. 31.
- Ayğabılov A. (1995), *Qazaq Tiliniñ Morfonologiyası (Kazak Dili Morfonolojisi)*. –Almatı: Sanat, s.56.
- Baskakov N.A. (1969), *Vvedeniye v İzuçeniye Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin İncelenmesine Giriş)*. – Moskva: Vısşaya Şkola,. – s. 217.
- Bogoroditskiy V.A. (1953), *Vvedeniye v Tatarskoye Yazıkoznaniye v Svyazi s Drugimi Tyurkskimi Yazıkami (Diğer Türk Dilleriyle Bağlantılı Olarak Tatar Dil Bilimine Giriş)*. – Moskva,. – s. 10-16.
- Bürkit O. (2003), *Türkitanuw (Türkoloji)*. – Almatı: Arıs,. – s. 97-98.
- Dmitriyev N.K. (1955), *Vstavka i Vıpadeniye Glasnih i Soglasnih v Tyurkskih Yazıkah (Türk Dillerinde Ünlü ve Ünsüz Seslerin Türemesi ve Düşmesi)* // *İssledovaniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov*. C. IV. Fonetika. – Moskva,. – s. 286.
- İsayev S. (1989), *Qazaq Ądebiy Tiliniñ Tariyhı (Kazak Edebî Dili Tarihi)*. – Almatı,. – s. 55.
- Kaşgarlı Mahmut. (1960), *Divani Lügat ı Türk*. Cilt I. –Taşkent,. – s. 58.
- Kaydar A., Orazov M. *Türkitanuwğa Kırıspe (Türkoloji'ye Giriş)*. – Almatı: Arıs, 2004. – s. 203-204.
- Korş F.E. *Klassifikatsiya Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Sınıflandırılması)* // *Etnografıçeskiy Sbornik*. – Sankt-Peterburg, 1910. – s. 76.
- Malov S.Ye *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti (Eski Türk Yazıtları)*. – Moskva-Leningrad, 1951. – s. 5-7; *Drevniye i Novıye Tyurkskiye Yazıkı (Eski ve Yeni Türk Dilleri)* // *OLiYa*. C. 2. Vıp. 2. – Moskva, 1952, – s. 192.
- Mudrak O.A. *Klassifikatsiya Tyurkskih Yazıkov i Diyalektov: (s Pomoşyu Metodov Glottohronologii na Osnove Voprosov po Morfologii i İstori.eskoy Fonetike) (Türk Dillerinin ve Diyalektlerinin Sınıflandırılması: Morfoloji ve Tarihî Fonetik Sorunlar Temelinde Glottokronoloji Metotları Yardımı ile)*. – Moskva: RGGU, 2009. – s. 15-36.
- Philologiae Turcicae Fundamenta*. – Wisbaden, 1959.
- Radloff W. *Ponetik der Nordlichen Turkschorachen*. – Leipzig, 1882.
- Remusat A. *Recherches sur les lingua Tateres*. – Paris, 1820.

- Samoyloviç A.N. Nekotoriye Dopolneniya k Klassifikatsii Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Sınıflandırılmasına Bazı Eklmeler). – Sankt-Peterburg, 1922.
- Serebrennikov B.A. Veroyatnosti Obosnovaniya v Komparativistike (Karşılaştırılmalı Dil Biliminde Gerekçe Olasılıkları). – Moskva, 1974. – s. 39.
- Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihî Grameri). – Moskva, 2002. – s. 713-737.
- Şerbak A.M. Sravnitelnaya Fonetika Tyurkskih Yazıkov (Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi). – Leningrad: Nauka, 1971. – s. 95-97.
- Tekin T., Ölmez M. Türk Dilleri Ailesi Giriş, İstanbul 2003, 200 s.

